

УДК 37:783:271.2

*Алла Трохименко,
м. Полтава*

ВИХОВНА ФУНКЦІЯ ПРАВОСЛАВНОЇ ДУХОВНОЇ МУЗИКИ

У статті охарактеризовано поліфункціональність православної духовної музики, характер взаємообумовленості, взаємодії та взаємопроникнення функцій. Проаналізовано виховну функцію православної духовної музики через розкриття інших функцій, що складають її зміст: віронавчальну, богословську (свідоцьку, проповідницьку, богослужбову), родинну (сімейну), суспільно-перетворювальну. Окреслено перспективи подальшої розробки даної наукової проблеми.

Ключові слова: *православна духовна музика, функції православної духовної музики, поліфункціональність, виховна функція православної духовної музики.*

Постановка проблеми. З'ясування значення та ролі православної духовної музики, її впливу на різні аспекти життєдіяльності людини та формування особистості стає можливим завдяки обґрунтуванню системи функцій, що обумовлюють існування духовної музики православ'я як джерела становлення високодуховної людини, ширше – національного соціокультурного розвитку. Функція (від лат. *functio* – звершення, виконання) – діяльність, обов'язок, зовнішній прояв властивостей певного об'єкта в рамках даної системи відносин, до якої він належить [3]. По відношенню до музичного мистецтва «поліфункціональність» – поєднання різноманітних функцій, ролей, які виконує музика в життєдіяльності людини і суспільства.

Аналіз досліджень і публікацій. Визначаючи поліфункціональність музики, дослідники виокремлюють пізнавальну, оцінювальну, комунікативну функції (О. Рудницька); ідейно-політичну, виховну, пізнавально-дидактичну, комунікативну, моральну, естетичну та ін. (Б. Лихачев); прикладну (К. Бюхер, Л. Виготський); суспільно-перетворювальну, утішливо-компенсаторну, пізнавально-евристичну, художньо-концептуальну, прогностичну, інформаційно-комунікативну, виховну, сугестивну, естетичну, гедоністичну (Ю. Борев), катарсичну (Аристотель, Л. Виготський); світоглядну (В. Діденко), соціалізуючу, релаксаційну, праксичну, індикаторну (А. Юсфін), регулятивну (Н. Євстігнева) [3, с. 20].

Функціональні виміри духовної музики варто визначати з позицій православного, а не світського мистецтва. Так, В. Лепакін сформулював і описав 21 функцію православної ікони [4, с. 417]. На основі спільності різних видів православного мистецтва ми припустили, що функції православної ікони є ідентичними з православною духовною музикою, тобто їх можна спроектувати, трансформувати у сферу духовної музики. На цьому підґрунті сформована нами система функцій православної духовної музики є результатом своєрідної інтерпретації функцій православної ікони, виокремлених В. Лепакіним, та поєднання з ними специфічних функцій музичного мистецтва як такого.

Мета статті – виявити поліфункціональність православної духовної музики, варіативність цієї системи функцій, характер взаємообумовленості, взаємодії та взаємопроникнення функцій;

дослідити виховну функцію православної духовної музики через розкриття сутності функцій, що складають її зміст.

Виклад основного матеріалу. На нашу думку, православна духовна музики виконує такі функції: догматичну, віронавчальну; пізнавальну, свідоцьку, проповідницьку, богослужбову, антропологічну, богословську, історичну, нагадувальну, посередницьку, родинну, прикладну, свято-емоційну, молитовну, естетичну, літературну, катарсичну, гедоністичну, моральну, суспільно-перетворювальну, компенсаторну, комунікативну. Означені функції мають характер взаємообумовленості, взаємодії й взаємопроникнення, тобто ця система досить варіативна. Ми виокремлюємо деякі функції, поєднуємо їх і розглядаємо як спільну *виховну* функцію православної духовної музики. Так, на нашу думку, зміст виховної функції складають віронавчальна, богословська (свідоцька, проповідна, богослужбова), родинна (сімейна), суспільно-перетворювальна. Нижче більш детально розкриємо сутність кожної з них.

Віронавчальна функція – визначає «як вірувати», як розуміти той чи інший догмат, ту чи іншу євангельську подію. Закладена у догмах чистота і святість, яка переноситься на музику, яка звучить у храмі, вимагає великої відповідальності виконавців. Виконавці духовної музики мають піклуватися про те, що вони доносять до слухачів, чи відповідає їх виконання вченню Церкви. Духовна музика повинна навчати, виховувати співом (звуком) того ж, чого Церква вчить словом. Віронавчальна функція зумовлює і навіть вимагає тісного взаємозв'язку між словесним способом мислення і музичним виконанням. Словесні образи, що містять Святе Письмо, трансформовані в музичну мову, дають людині уявлення що таке віра в Бога, як саме треба вірувати [6].

Богословська узагальнює й фокусує в собі такі функції – свідоцьку, проповідну, богослужбову. Богословська функція допомагає зрозуміти, наскільки духовна музика важлива в богослужінні, церковному і православному мистецтві, православному світосприйманні. Православна духовна музика за своїм характером двоєдина: об'єктивно несе в своїх образах як загальнолюдське, перш за все специфічно художнє, і водночас має релігійний, духовний зміст.

Свідоцька. Твори духовної музики розповідають про Бога, біблійні події, про ставлення людей до цих подій, у такий спосіб

вони свідчать про реальність існування Бога, цих подій, про їх призначення, цінність для людей. Духовна музика є свідченням всього Святого Письма, всього благодатно-духовного досвіду Церкви.

Богослужбова функція. Церковний спів є органічною частиною богослужіння поряд із іншими видами церковного мистецтва. Він належить до самої сутності богослужбової дії, без церковного співу Літургія не просто збідніла б, а стала б неповною і недосконалою. Молитви також співають, виражаючи славослів'я, подяку, прохання і благовіст. Тому в співі одне з головних місць займає текст, що спрямовує думки й серця парафіян до теми молитви засобами музичної мови. Богослужіння – це цілісна система, а храмовий спів не є вільним мистецтвом, що супроводжує богослужіння, а є способом прочитання богослужбових текстів. Ставлення до церковної музики має бути як до «розспіваного читання молитви» з різним ступенем мелодичного розширення. Це дає змогу глибше зрозуміти призначення духовної музики, осмислити богослужіння як спів, і спів як богослужіння. В цьому особливість православної духовної музики, яка є мовою богослужіння церкви [2].

Проповідницька. Проповідь – це християнське церковне наставлення, викладається під час Літургії, має за мету розповісти й пояснити слухачам вчення Ісуса Христа. Між проповіддю та духовною музикою існує взаємозв'язок: духовна музика виконує важливу функцію проповіді християнського православного вчення. Вона є вагомою складовою Літургії, супроводжує церковний обряд і водночас має особливу місію – своїми засобами розповісти й пояснити Слово Боже. Здавна проповідь слугувала найголовнішим засобом поширення віри [5]. Духовна музика може існувати й поза церковним обрядом і проповідувати, поширювати православну віру, християнське вчення за межами храму. Особливого значення ця функція мала після становлення православної духовної музики як професійного музичного мистецтва, коли вона набула рис світського характеру, що сприяло розширенню простору її використання. Ще більшої актуальності ця функція набуває сьогодні, коли духовний вакуум охопив світове суспільство, що переживає моральну кризу, спричинену передусім втратою християнських цінностей,

втрата християнського світогляду, орієнтацію на індивідуалізм, прагматизм і споживацтво в особистому й суспільному житті.

Родова (сімейна) функція – духовна музика супроводжувала людину все життя, починаючи з його появи на світ і до переходу у Царство Боже. Церква відіграє важливу роль у житті людини, бо все життя людини проходить під материнським наглядом Святої Православної Церкви, вона намагається освятити своєю присутністю всі сторони людського буття. Всі основні події її життя були пов'язані з певними богослужіннями, де духовна музика супроводжувала і сповідь, причастя, хрещення, вінчання. Сім'я приходила до церкви, щоб спокутувати свої гріхи, отримати пораду, знайти душевний спокій, зробити вибір між грішним і праведним життям [1]. Корені духовного розвитку виходять з дитинства. Це надзвичайно важливий період у процесі духовного становлення особистості, оскільки закладається фундамент сприйняття оточуючої дійсності, свого місця й ролі в ній.

Духовна музика мала значний вплив на виховання дитини. Споконвіків у родинах українців підтримувалися традиції духовного виховання. Вже у трирічному віці дитина повторювала молитву: «Ангеле, хранителю мій, ти завжди при мені стій. Як удень, так і вночі будь мені до помічі». Маленькі діти мало що розуміють в Богослужінні, але звичаї православної церкви були і є дуже важливими в їхньому вихованні. З якою насолодою діти брали і беруть участь у священних обрядах церкви. Сама обстановка в храмі, освітлення, одяг священника, спів і тиша під час загальної молитви, священні дійства – все це, безумовно, виховує високе в кожній дитині. Ніяка світська дисципліна не замінить дисципліни церковної. У християнському «Благовіснику» є такі слова: «Школа не виправить ваших дітей, якщо ви зіпсуєте їх вдома дурним вихованням». У родині завжди співали духовні псалми, тому діти йшли до початкової школи і храму вже з певними вміннями, навичками домашнього музикування, тобто співу, і залюбки розвивали свої здібності у школі та в церкві, брали активну участь у богослужіннях. Ствердженню сімейних цінностей сприяло святкування релігійних свят. Наприклад, участь дітей у святкуванні православних свят, особливо Різдвяних і Великодніх, мала глибокий виховний сенс. На жаль, ця функція втратила своє значення в епоху заборони християнства, що призвело до втрати духовних цінностей. Маємо надію, що

нині у процесі відродження православних християнських традицій використання духовної музики в сім'ї стане необхідною умовою виховання і формування особистості дитини.

Суспільно-перетворювальна. Завдяки духовній музиці через віки пронесли українці віру в Бога і в свій народ, у його життєву силу. У важкі часи загрози для національної незалежності, занепаду духовності, національного гніту духовна музика зміцнювала надію на те, що вихід із неволі буде знайдено за умов дотримання і наслідування Божих заповідей. Вона стверджувала любов до усіх як запоруку світової гармонії [6]. Духовна музика також є невичерпним джерелом мудрості, покаяння, морального самовдосконалення і пізнання істини. В певні історичні періоди, коли український народ відстоював свою незалежність, культурні традиції, духовна музика виступає як консолідуєчий чинник у складних історико-політичних і соціокультурних умовах. Так, кінець XVI – перша половина XVII ст. характеризується як епоха національного відродження. В умовах посиленого наступу правлячих кіл Речі Посполитої на соціальні й духовні інтереси українців, останні мусили захищати вітчизняні духовні здобутки: мову, традиції, звичаї, віру. Шлях до вирішення цих завдань пролягав через освіту – відкриття шкіл і друкарень, поширення знань, православного мистецтва, зміцнення авторитету Православної церкви.

Висновки. Отже, ми вирізняємо виховну функцію, що включає віронавчальну, богословську (свідкоцьку, проповідницьку, богослужбову), родинну (сімейну), суспільно-перетворювальну функції. За тисячолітній період розвитку з часів прийняття християнства духовна музика була органічною частиною культури нашого народу. Завдяки своїм специфічним особливостям вона несла йому духовний спокій, чистоту, святість, упевненість у своїй боротьбі за віру, закликала людей до творення добра і краси. Широке використання духовної музики в усіх проявах суспільного життя сприяло консолідації суспільства, зміцненню християнських традицій.

Досліджена нами проблема потребує подальшої розробки, зокрема, уточнення понятійного апарату, його конкретизації та систематизації. Зазначимо, що у процесі нашого дослідження було з'ясовано, що в різні історичні епохи, в різних сферах життя, в різні періоди розвитку мистецтва, культури, зміни

суспільно-політичного ладу співвідношення і характер взаємодії різних функцій православного музичного мистецтва змінювався: одні втрачали свою актуальність, втрачали свій сенс, інші активізувалися. Так, післяжовтнева історія нашої держави обумовила звуження поліфункціонального простору духовної музики. Сьогодні відбувається процес відродження християнських традицій, складовою яких є відновлення й розвиток православної духовної музики, що розкриває можливості для її повноцінного функціонування та реалізації потужного виховного потенціалу з метою формування духовності молодого покоління, і як результат – розвитку високодуховного суспільства.

Список використаної літератури

1. Владышевская Т. Ф. Музыкальная культура Древней Руси / Т. Ф. Владышевская. – М. : Знак, 2006. – 488 с.
2. Медушевский В. В: Духовно-нравственный анализ музыки. Церковная и высокая светская культура : пособие для студ. педвузов [Электронный ресурс] / В. В Медушевский. – Режим доступа : <http://www.portal-slovo.ru/rus/art/199/>. – Загол. с экрана. – Язык русс.
3. Євстигнеєва Н. І. Поліфункціональність музичного мистецтва як детермінанта різнорівневого впливу на особистість / Наталія Євстигнеєва // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. пр. Вип. 89. – Чернівці : Рута, 2000. – С. 20–27. – (Серія «Педагогіка та психологія»).
4. Лепехин В. В. Назначение и предназначение иконы / Лепехин В. В. – М. : Паломник, 2003. – 511 с.
5. Митрополит Вениамин (Федченков). О Богослужении Православной Церкви. / Митрополит Вениамин (Федченков). – М. : Отчий дом, 2001. – 584 с.
6. Православное церковное пение [Электронный ресурс] / Священник Иоанн Фатополус, Лариса Густова // [материалы ресурса Дискография «Православное Богослужбное пение»] – 2006. – Режим доступа : http://oss.multimedia.ru/about_project/about_project.html. – Загл. с экрана. – Язык русс.

Алла Трохименко

ВОСПИТАТЕЛЬНАЯ ФУНКЦИЯ ПРАВОСЛАВНОЙ ДУХОВНОЙ МУЗЫКИ

В статье показана полифункциональность православной духовной музыки, характер взаимообусловленности, взаимодействия и взаимопроникновения функций. Исследуется воспитательная функция православной духовной музыки посредством раскрытия сущности функций, составляющих ее содержание: 1) вероучительная (определяет, «как верить», как понимать тот или иной догмат, то или иное Евангельское событие); 2) богословская помогает понять, насколько духовная музыка важна в богослужении, церковном православном искусстве и мировосприятии (свидетельская – произведения духовной музыки рассказывают о Боге, библейных событиях, об отношении

людей к происходящему, свидетельствуют о реальности существования Бога; проповедническая – духовная музыка имеет особую миссию – своими средствами рассказать и объяснить Слово Божье, способствовать распространению веры; богослужебная функция предполагает, что в богослужение как целостную систему органично входит духовная музыка, являющаяся языком богослужения); 3) родовая (семейная) функция – духовная музыка сопровождала человека всю жизнь, с рождения и до смерти, использовалась в семье как средство духовного воспитания детей; 4) общественно-преобразующая – во времена политических угроз, упадка духовности, национального гнета духовная музыка консолидировала общество и укрепляла надежду на то, что выход из ситуации будет найден при условии соблюдения Божьих заповедей.

Ключевые слова: православная духовная музыка, функции православной духовной музыки, полифункциональность, воспитательная функция православной духовной музыки (вероучительная, богословская, родовая).

Alla Trokhimenko

EDUCATIONAL FUNCTION OF THE ORTHODOX SPIRITUAL MUSIC

In the article it is shown poly functionality of the orthodox sacred music, character of interconditionality, co-operation and interpenetration of functions; educational function of orthodox sacred music is probed by means of opening of essence of functions, making its maintenance: 1) religious teaching (determines «how to believe», how to understand one or another dogma, or other evangelic event); 2) the theological function helps to understand, as far as sacred music is important in divine service, church orthodox art and perception of the world (witness – works of sacred music are told about God, Bible events, about attitude of people toward what be going on, testify the reality of existence of God; preaching – spiritual music has special mission – to explain Word Divine, to help in faith distribution; divine service function supposes that sacred music, being the language of divine service, is organically included in divine service as integral system); 3) generic (family) function – sacred music accompanied a man right through life, from birth and to death, used in a family as a mean of spiritual education of children; 4) public-transforming – in the days of political threats, decline of spirituality, national burden sacred music consolidated society and strengthened a hope on that an exit from a situation will be found on condition of observance of the Divine commandments.

Keywords: orthodox sacred music, functions of orthodox sacred music, multifunctionness, educational function of orthodox sacred music.

References

1. Vladyshevskaya, T. F. (2006) *Muzyikalnaya kultura Drevney Rusi* [Musical culture of Ancient Rus], Moscow, : Znack, 488 p. (in Russian).
2. Medushevskiy, V. V: *Duhovno-nravstvenniy analiz muzyki. Tserkovnaya i vyisokaya svetskaya kultura : posobie dlya stud. pedvuzov* [Spiritual-moral analysis of music. Church and high society culture : manual for the students of pedagogical higher educational institutions] from <http://www.portal-slovo.ru/rus/art/199/>. Title from a screen. It is Language Russian (in Russian).

3. Yevstyhnyeyeva N. I. (2000) *Polifunktsional'nist' muzychnoho mystetstva yak determinanta riznorivnevoho vplyvu na osobystist'* [Poly functionality of musical art as a determinant of multilevel influence on personality]. In: *Naukovyy visnyk Chernivets'koho universytetu* [Scientific announcer of Tchernivtsi university], vol. 89, Chernivtsi, Ruta, p. 20–27 (in Ukrainian).
4. Lepahin V. V. (2003) *Naznachenie i prednaznachenie ikony* [Setting and destiny of icon], Moscow, Palomnik, 511 p. (in Russian).
5. Mitropolit Veniamin (Fedchenkov) (2001) *O Bogosluzhenii Pravoslavnoy Tserkvi* [About divine Service of the Orthodox Church], Moscow, Otchiy dom, 584 p. (in Russian).
6. *Pravoslavnoe tserkovnoe penie [materialyi resursa Diskografiya «Pravoslavnoe Bogosluzhebnoe penie»]* [The Orthodox church singing (materials of resource Discography «Orthodox divine service singing»)] (2006) from http://oss.multimedia.ru/about_project/about_project.html (in Russian).

Одержано 12.05.2015 р.